

УДК 368.5

О. П. Павленко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-8424>

В. В. Денисенко,

здобувач гр. МгФБС-1-22,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6419-5267>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.20.99

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ І ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

O. Pavlenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dniprovsk State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

V. Denisenko,

Master's student, Dnipropetrovsk State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FINANCIAL STRATEGIES OF THE LIQUIDITY AND SOLVENCY MANAGEMENT SYSTEM OF INSURANCE COMPANIES

У статті авторами досліджено сучасні методологічні підходи щодо формування фінансових стратегій системи управління ліквідністю і платоспроможністю страхових компаній. Визначено основні положення формування фінансової політики страховими компаніями щодо поліпшення фінансового менеджменту ліквідності та платоспроможності спрямування певної частини капіталу страховиків, окреслені заходи їх діяльності, які необхідно своєчасно застосовувати певними напрямками. Такі напрямки включають проведення фінансового аналізу показників фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності, а також коефіцієнтів, що входять до загальної систем статистичних показників фінансової надійності і платоспроможності страхових організацій. Виявлено вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, що позначається на низці обставин, які необхідно враховувати страховим компаніям в процесі формування фінансових стратегій. Доведено, що основними методами формування і реалізації фінансових стратегій є: метод фінансового планування; метод фінансового прогнозування; метод фінансового моделювання; метод фінансового аналізу; метод експертних оцінок; SWOT-аналіз; метод сценаріїв, а також методика розрахунку резерву коливань збитковості страховика.

The article researches modern methodological approaches to the formation of financial strategies for the liquidity and solvency management of insurance companies. The authors define the main ways of the financial policy formation by insurance companies regarding the improvement of financial management of liquidity and solvency of the direction of a certain part of the capital of insurers, the measures of their activity are outlined, which must be applied in certain directions. Such directions include conducting a financial analysis of indicators of financial stability, liquidity and solvency, as well as coefficients included in the general systems of statistical indicators of financial reliability and solvency of insurance organizations. The impact of external and internal factors has been revealed, which affects a number of circumstances that insurance companies must take into account in the process of forming financial strategies. It has been proven that the main methods of forming and implementing financial strategies are: the method of financial planning; method of

financial forecasting; method of financial modeling; method of financial analysis; method of expert evaluations; SWOT analysis; the method of scenarios, as well as the method of calculating the reserve for fluctuations in the insurer's unprofitability. Among the stages of the implementation of the financial strategy of liquidity management of the insurance company, three main ones have been outlined: formation of the financial strategy, implementation of the financial strategy and evaluation of the financial strategy. The matrix of financial strategies for increasing the liquidity (solvency) of an insurance organization given in the article takes into account four types of financial strategies. They are compiled taking into account the maximization and minimization of the level of admissible indicators and financial costs to finance the growth of income from the sale of insurance services (products). Thus, for the effective management of liquidity and solvency, insurance organizations choose several financial strategies to achieve the highest result.

Ключові слова: методи, методологічні підходи, ліквідність, платоспроможність, страхова компанія, фінансова стратегія, страхові резерви.

Key words: methods, methodological approaches, liquidity, solvency, insurance company, financial strategy, insurance reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність страхової діяльності країни в першу чергу залежить від фінансового управління ліквідності та платоспроможності страхових компаній, а також правильного розподілу фінансових ресурсів між капіталом та активами страховиків. Невід'ємною частиною фінансової стратегії та політики страхових організацій виступає організація моніторингу та управління процесами ефективних капіталовкладень з метою отримання додаткового доходу і прибутку з метою забезпечення їх фінансової безпеки та високої платоспроможності. Але потребують більш детального вивчення та аналізу вплив факторів на сучасному страховому ринку на діяльність страхових компаній в контексті інвестування та формування резервів страховиків на страховому ринку як важливої складової фінансового ринку країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

При вивченні проблеми фінансового забезпечення страховиків, їх фінансової стабільності чимало уваги приділено в наукових публікаціях Терещенка Т. Є., Заволоки Л. О., Пономарьова О. Б. [11], Малинича Г.М. [7], Наукове дослідження методів управління ліквідністю та платоспроможністю та формування інвестиційних і фінансових стратегій страхових компаній здійснювали такі вчені і науковці: Аранчій В. І., Остапенко О. М., Остапенко Т. М. [2], Чубка О., Скоропад І., Курило А. [12]. Разом з тим напрями авторських матеріалів щодо відображені вченими Онісіфорова В., Болотова Т., Остапенко Л. [9], Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко. О. М. [4]. Також неодноразово визначали в своїх працях прядок розміщення коштів страхових резервів, а також формуван-

ня фінансовими ресурсами страховиків автори економічної літератури Кузьменко О. В., Бойко А. О., Койбічук В. В., Боженко В. В. [6], Олійник О. В., Нагаєва Г. О. [8], Аберніхіна І. Г., Сокиринська І. Г. [1]. Методологічні підходи до фінансового управління ліквідністю та платоспроможністю страхових компаній висвітлено в наукових працях Говорушко Т. А. [3], Світличної О. С. і Сташкевич Н. М. [10]. Краєвського В. М., Параниці Н. В., Остапенка Я. О. [5]. Отже, специфічні явища та економічні процеси, що відбуваються на страховому ринку, зокрема діяльність страховиків, фінансове управління активами страховиків з метою підвищення їх ліквідності і платоспроможності, залишається не в повній мірі дослідженими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета цієї статті полягає у визначенні основних методів фінансового управління ліквідністю та платоспроможністю страхових компаній в умовах дестабілізації економіки країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значний вплив на дохідну діяльність страхових компаній, як фінансового стабілізатора соціально-економічного розвитку регіональних секторів економіки, більшість фінансових менеджерів здійснюють за допомогою методів управління фінансовою діяльністю спрямованих на підвищення рівня ліквідності та платоспроможності страховиків. При здійсненні страхових виплат і відшкодувань страхові організації повинні мати достатній рівень фінансових ресурсів, а також ефективно їх інвестувати у високоприбуткові і доходні активи і фінансові інструменти фондового ринку. Для цього слід враховувати оптимальне співвідношення між

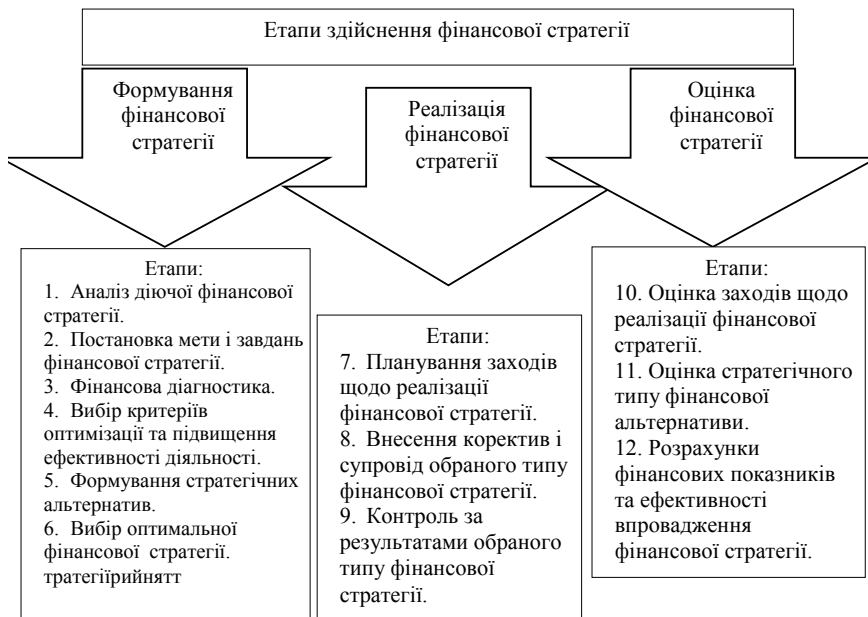

Рис. 1. Етапи здійснення фінансової стратегії, яка забезпечує ліквідність і платоспроможність страхової організації

Джерело: складено авторами.

окремим джерелом формування та джерелом використання інвестованих ресурсів у страховому портфелі, що виявляється важливою передумовою безперервного страхового процесу, постійного забезпечення ліквідності і платоспроможності страхового бізнесу. Одночасно разом із забезпеченням якісної системи страхового захисту повинна підвищуватись інвестиційна активність страхових компаній при виконанні пріоритетних завдань фінансових стратегій [2, с. 57]. Не менш важливим напрямом діяльності страхових організацій залишається активізація капіталовкладень у різні фінансові активи та інші об'єкти фінансового ринку. З метою поліпшення фінансового менеджменту ліквідності та платоспроможності спрямування певної частини капіталу страховиків чимало вчених і науковців досліджували певні заходи їх діяльності, які необхідно своєчасно застосовувати за такими напрямками: 1. Проведення аналізу складу показників фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності в системі статистичних даних. 2. Здійснення фінансового аналізу коефіцієнтів, що входять до загальної систем статистичних показників фінансової надійності і платоспроможності страхових організацій [12, с. 73]. 3. Розрахунок загального коефіцієнту платоспроможності (ліквідності) страхових компаній. 4. Оцінка рівня платоспроможності страхової організації.

Вплив зовнішніх і внутрішніх факторів позначається на низці обставин, які необхідно

враховувати страховим компаніям в процесі формування фінансових стратегій:

- рівень капіталізації грошових коштів у страхових резервах і прибутку впливає на конкурентний потенціал страхових компаній;

- якість і вартість уживаних страхових технологій визначають конкурентні переваги страхових організацій;

- структура власності і менеджменту, визначає пріоритети діяльності страхових компаній, у тому числі утримання конкурентних стратегій;

- платіжні можливості страхувальників впливають на розміри страхових портфелів і кордони страхового поля страхових організацій;

- органи страхового регулювання, контролю та нагляду впливають на кон'юнктуру і динаміку розвитку страхового ринку, що позначається на стійкості конкурентних переваг страховиків в рамках обраних ними конкурентних стратегій [4, с. 138]. Таким чином, формування фінансових стратегій — досить трудомістка процедура, однак її значущість для страхових компаній набагато перевершує витрати на їх реалізацію. У процесі формування і реалізації фінансових стратегій, що впливають на зміцнення конкурентних позицій страхових компаній, можна виділити два блоки, що складаються з дев'яти взаємозв'язаних етапів, що представлено на рисунку 1.

Перший блок "Формування фінансової стратегії" складається з шести етапів. На першому етапі проводиться аналіз діючої конкурентної стратегії страхового бізнесу. На другому етапі відбувається постановка цілей і завдань фінансової стратегії. На третьому етапі здійснюється фінансова діагностика ринкового середовища, конкурентного потенціалу і фінансових можливостей страхових організацій. На четвертому етапі вибираються критерії оптимізації та підвищення ефективності діяльності страхової організації. На п'ятому етапі формуються і оцінюються стратегічні фінансові альтернативи. З безлічі альтернатив здійснюється вибір фінансової стратегії, яка виявиться найдієвішою в умовах ринкової конкуренції [10, с. 124]. З огляду на вищевикладені аспекти можемо виділити чотири типи фінан-

Здатність страхової організації здійснювати фінансування стратегічних фінансових заходів задля забезпечення підвищення ліквідності і платоспроможності страхової компанії	Максимізація фінансових ресурсів з метою фінансування приросту обсягів доходу від продажу страхових послуг (продуктів)	1. Основа фінансової стратегії – попередження, локалізація, нейтралізація або уникнення необгрунтованих витрат і ризиків, пов'язаних із зростанням обсягів продажу диференційованих страхових послуг	2. Основа фінансової стратегії – здійснення реорганізації, реструктуризації та диверсифікації діяльності страхової компанії, розширенні інвестиційної діяльності з метою отримання додаткового доходу (прибутку)
	Мінімізація фінансових витрат для фінансування приросту обсягів доходу від продажу страхових послуг (продуктів)	3. Основа фінансової стратегії – реалізація програми та зондів, спрямованих на фінансове оздоровлення та відновлення ліквідності (платоспроможності) страховика	4. Основа фінансової стратегії – здійснення значних капіталовкладень і фінансових витрат, необхідних для збільшення доходів, а також відновлення ліквідності (платоспроможності) страховика
	Здатність страховика підвищити ліквідність (платоспроможність) та ефективність діяльності	Мінімізація рівня допустимих значень	Максимізація рівня допустимих показників

Рис. 2. Матриця різновидів фінансової стратегії підвищення ліквідності (платоспроможності) страхової організації

Джерело: складено авторами.

сових стратегій нарощення ліквідності і платоспроможності страховиків, що визначаються двома основними факторами:

— перший чинник — здатність страхової компанії фінансувати зростання продажів диференційованих страхових продуктів;

— другий фактор — здатність страхової компанії збільшувати допустимий рівень витрат.

Перша і друга стратегії характерні для страхових компаній, що швидко розвиваються та орієнтовані на продаж диференційованих страхових продуктів, генеруючи тим самим надлишок фінансових ресурсів. Страхові компанії мають можливість збільшити значення допустимого рівня витрат. Першу фінансову стратегію, спрямовану на попередження, локалізацію та уникнення необгрунтованого зростання витрат, обирають страховики, які мають досить стабільну рентабельність, що використовують передові страхові технології та кваліфікований персонал. Друга фінансова стратегія, орієнтована на нарощення обсягів продажів диференційованих страхових продуктів. Вона характерна для страхових організацій, які обрали шлях реорганізації, реструктуризації та диверсифікації діяльності.

Третя і четверта стратегії характерні для страховиків, які відчувають нестачу ресурсів для фінансування швидкого приросту обсягу продажів за рахунок розширення диференційованого ряду страхових продуктів. Третя стратегія, орієнтована на витрати, дає страховикам

можливість так званого ринкового прориву, що вимагає зміни основних фінансово-економічних характеристик і великих інвестиційних витрат. Зростання витрат, пов'язаних з модернізацією страхових продуктів, обумовлена очікуваннями страховиків збільшити обсяги продажів в перспективі.

Четверта стратегія, пов'язана з реалізацією програм фінансового оздоровлення та відновлення платоспроможності страховиків, і спрямована на досягнення оптимальних критеріїв витрат [6, с. 174—179].

Зауважимо, що третя стратегія може на певній стадії замінити четверту стратегію та активізувати новий виток життєвого циклу страхової організації. Сучасна вітчизняна практика

показує, що участь у ризикових страхових проектах при складному фінансовому становищі, стає не поодиноким явищем в бізнесі і забезпечує в багатьох випадках позитивні результати.

Таким чином, вибір фінансової стратегії слід здійснювати за критеріями зростання продажів диференційованих страхових продуктів і прийнятності для страхової організації рівня витрат. Для оцінки рівня витрат мають бути визначені конкретні показники і встановлені їх нормативи. Цими показниками можуть бути ефективність діяльності, ризик фінансової стійкості та ризик ліквідності. На шостому етапі процесу формування фінансової стратегії відбувається вибір найбільш перспективної фінансової стратегії і приймається рішення про її реалізацію. Другий блок "Реалізація фінансової стратегії" складається з трьох етапів. На сьомому етапі здійснюється планування заходів щодо реалізації фінансової стратегії (формування фінансової політики, розробка фінансового плану, складання бюджету тощо).

На восьмому етапі відбувається супровід і корегування обраної фінансової стратегії. На дев'ятому етапі здійснюються контрольні заходи, пов'язані з результатами застосування обраної стратегії (оцінка виконання фінансового плану, бюджету тощо).

Основними методами формування і реалізації фінансових стратегій є: метод фінансового планування; метод фінансового прогнозу-

вання; метод фінансового моделювання; метод фінансового аналізу; метод експертних оцінок; SWOT-аналіз; метод сценаріїв, а також методика розрахунку резерву коливань збитості страховика.

Методика розрахунку резерву коливань збитковості страховика передбачає компенсацію виплат страхової організації, які пов'язуються з відшкодуваннями збитків в том випадку, коли розмір фактичної збитковості за певними видами страхування з звітному році можуть перевищувати очікувані рівні збитковості, що взятий за основу в розрахунках тарифних ставок в цих видах страхування [9, с. 138].

У відповідності до "Правил формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування іншими, ніж страхування життя" методика розрахунку резервів коливання збитковостей (РКЗ) можна здійснювати за наступними двома методами. Згідно за першою методикою фактична збитковість за окремими видами страхування за звітний період розраховується "як відношення сум, які фактично сплачені страховальникам за страховими випадками (за вирахуванням частки перестраховика в сумі виплачених збитків), та зміни величини резервів збитків на звітну дату (за вирахуванням частки перестраховика в резервах збитків) до заробленої страхової премії у звітному періоді":

$$ЗФ = \frac{ФВФВ + (РЗЗк - РЗЗп) + (РЗНЗк - РЗНЗп)}{ЗСП} \quad (1),$$

де ЗФ — фактичний рівень збитковості певного виду страхування в звітному році; ФВ — розміри фактичних виплат у разі настання страхових випадків за звітний період (за мінусом частки перестраховика); РЗЗп, РЗЗк — величина резерву заявлених, але не виплачених збитків на початок та кінець звітного періоду (за вирахуванням частки перестраховика); РЗНЗп, РЗНЗк — величина резерву збитків, які виникли, але не заявлені, на початок та кінець звітного періоду (за вирахуванням частки перестраховика); ЗСП — зароблена страхова премія у звітному періоді.

Друга методика передбачає наступний розрахунок резерву коливань збитковості (ЗФ) на підставі наступної формули

$$РКЗ = РКЗп - (ЗФ - ЗР) \times ЗСП \quad (2),$$

де РКЗп — резерви коливання збиткового рівня на початку звітного року (чи іншого звітного періоду); ЗФ — значення фактичної збитковості певного виду страхування за звітний період; ЗР — показник середнього очікуваного рівня збитковості, який взято за основу при розрахунку тарифної ставки певного

виду страхування; ЗСП — зароблені страхові премії звітного періоду.

Якщо розрахована величина резерву коливань збитковості набирає від'ємного значення, то вважається, що резерв коливань збитковості має нульове значення. У випадку коли страхові компанії на початок звітного року не розраховували резерви коливання збитковості певного виду страхування, то резерв коливань збитковості на початок звітного періоду приймається рівним нулю.

До процесу формування та реалізації фінансових стратегій забезпечення платоспроможності і ліквідності страхових організацій висуваються такі вимоги: послідовність; перманентність; відповідність загальній стратегії розвитку; орієнтація на стан ринкового середовища. Остання вимога є основоположною, оскільки дозволяє врахувати сформовані ринкові умови функціонування страхових організацій, які виступають одним з головних факторів впливу на рівень конкурентоспроможності страховиків.

Разом з тим, при формуванні фінансових стратегій необхідна їх оцінка за критеріями фінансових ризиків. Оцінювати фінансові ризики слід по досягненню заданого рівня таких показників, як ефективність діяльності, фінансова стійкість і ліквідність. Використання фінансових ризиків в якості критеріїв вибору фінансових стратегій дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо досягнення і підтримання стабільного фінансового стану страхових організацій в ході реалізації їх конкурентних стратегій [7, с. 88].

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність формування та реалізації фінансових стратегій залежить від правильності їх розробки, повноти обліку та оцінки зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність страхових організацій. Фінансові стратегії повинні спиратися на систему фінансових показників, досягнення яких дозволить реалізувати поставлені цілі, забезпечити зростання конкурентного потенціалу, а також підвищити ринкову вартість страхових компаній. Можемо зробити висновки, що фінансова стратегія забезпечення платоспроможності і ліквідності страхового бізнесу являє собою систему формування та реалізації цілей і завдань діяльності страхових компаній шляхом ефективного залучення та використання фінансових ресурсів, координації їх потоків, досягнення необхідного рівня фінансової безпеки на основі безперервного

обліку та урахування у діяльності змін ринкового середовища. Страховим компаніям слід формувати не одну, а кілька фінансових стратегій, кілька рівнів кожної стратегії, при дотриманні їх взаємозв'язків і підпорядкування. Вибір фінансової стратегії забезпечення платоспроможності страхових організацій залежить від прогностичних розрахунків, інтуїції, досвіду та кваліфікації фінансових менеджерів, а також від факторів ринкового середовища.

Література:

1. Аберніхіна І. Г., Сокиринська І. Г. Фінанси страхових організацій : навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2019. 198 с.
2. Аранчій В. І., Остапенко О. М., Остапенко Т. М. Страховий менеджмент: навч. посіб. Полтава: ПДАА, 2018. 252 с.
3. Говорущко Т. А. Страхові послуги: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 376 с.
4. Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко О. М. Страхування : навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2020. 350 с.
5. Краєвський В. М., Параниця Н. В., Остапенко Я. О. Фінансова статистика : навчальний посібник. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 308 с.
6. Кузьменко О. В., Бойко А. О., Койбічук В. В., Боженко В. В. Актуарні розрахунки. Суми: Сумський державний університет, 2019. 225 с. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74612>.
7. Малинич Г.М. Методичні підходи до аналізу фінансової надійності страхових компаній: переваги та недоліки. Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка. 2009. № 113—114. С. 87—91.
8. Олійник О.В., Нагаєва Г.О. Страхування: навч. посіб. Харків: Стильна типографія, 2020. 256 с.
9. Онісіфорова В., Болотова Т., Остапенко Л. Аналіз ринку страхових послуг. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2018. № 21, С. 137—149. URL: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/156584>.
10. Світлична О.С., Шашкевич Н.М. Управління фінансами страхових організацій: навч. посіб. Одеса: Атлант , 2015. 258 с.
11. Терещенко Т. Є., Заволока Л. О., Пономарьова О. Б. Страхування (у схемах, таблицях, коментарях навч. посібник. Дніпро. 2020. 221 с. (Серія "Бізнес. Економіка. Фінанси").
12. Чубка О., Скоропад І., Курило А. Фінансова статистика: підручник. Вид-во "Кондор", 2023. 212 с.

References:

1. Abernikhina, I. G. and Sokyrynska, I. G. (2019), *Finansy strakhovykh orhanizatsiy : navchal'nyy posibnyk* [Finances of insurance organizations: study guide], Porogy, Dnipro, Ukraine.
2. Aranchyi, V. I., Ostapenko, O. M. and Ostapenko, T. M. (2018), *Strakhovyy menedzhment: navch. posibnyk* [Insurance management: education. Manual], Poltava, Ukraine.
3. Hovorushko, T. A. (2011), *Strakhovi posluhy. [Insurance services]*, Center of Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
4. Zhuravka, O. S., Bukhtiarova, A. G. and Pakhnenko, O. M. (2020), *Strakhuvannya: navchal'nyy posibnyk* [Insurance: a study guide], Sumy, State University, Sumy, Ukraine.
5. Kraevsky, V. M., Paranytsia, N. V. and Ostapenko, Ya. O. (2019), *Finansova statystyka : navchal'nyy posibnyk* [Financial statistics: study guide], SFS University of Ukraine, Irpin, Ukraine.
6. Kuzmenko, O. V., Boyko, A. O., Koibichuk, V. V. and Bozhenko, V. V. (2019), *Aktuarni rozrakhunky: konspekt lektsiy* [Actuarial calculations: lecture notes], Sumy State University, Sumy, Ukraine.
7. Malynych, H.M. (2009), "Methodical approaches to the analysis of financial reliability of insurance companies: advantages and disadvantages", *Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko*, vol. 113—114, pp. 87—91.
8. Oliynyk, O.V. and Nagaeva, G.O. (2020), *Strakhuvannya: navch. posibnyk* [Insurance: education. manual], Stylish Typography, Kharkiv, Ukraine.
9. Onisiforova, V., Bolotova, T. and Ostapenko, L. (2018), "Analysis of the market of insurance services", *Problems and prospects of entrepreneurship development*, [Online], vol. 21. available at: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/156584> (Accessed 24 Sept 2023).
10. Svitlichna, O.S. and Stashkevich, N.M. (2015), *Upravlinnya finansamy strakhovykh orhanizatsiy: Navch. posibnyk* [Financial management of insurance organizations: Education], Atlant, Odesa, Ukraine.
11. Tereshchenko, T. E., Zavaloka, L. O. and Ponomaryova, O. B. (2020), *Strakhuvannya (u skhemakh, tablytsyakh, komentaryakh navch. posibnyk. [Insurance (in diagrams, tables, comments, study guide]*, Series "Business. Economics. Finances", Dnipro, Ukraine.
12. Chubka, O., Skoropad, I. and Kurylo, A. (2023), *Finansova statystyka: pidruchnyk* [Financial statistics: textbook], Condor, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023 р.